

Рекомендації щодо впровадження ефективних програм фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти України на основі зарубіжного досвіду

Чорноштан Євгеній Валерійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
04.11.2025	Освіта/Педагогіка	378.147:364-78

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17524504>

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан, тенденції та проблеми професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти України в контексті провідного зарубіжного досвіду. Визначено, що суспільні трансформації, воєнні виклики та процеси післявоєнного відновлення актуалізують потребу у впровадженні ефективних програм фундаментальної професійної підготовки, зорієнтованих на компетентнісний, практикоорієнтований і міждисциплінарний підходи. З'ясовано, що в Україні, попри розширення мережі освітніх програм за спеціальністю 231 «Соціальна робота», існують системні труднощі, пов'язані з недостатньою практичною спрямованістю навчання, невідповідністю між освітніми й професійними стандартами, обмеженим використанням інноваційних методик і застарілим змістом окремих дисциплін. Розглянуто провідні моделі підготовки соціальних працівників у зарубіжних країнах – позауніверситетську, змішану та університетську і охарактеризовано їх структурні особливості, ступінь інтеграції теорії та практики, систему регуляторних механізмів і стандарти якості. Доведено, що успішні освітні системи базуються на поєднанні академічної фундаментальності, практичного навчання, дослідницької діяльності та професійної етики.

На основі порівняльного аналізу сформовано висновки щодо необхідності комплексного оновлення українських програм професійної підготовки соціальних працівників, зокрема через розширення практикоорієнтованої складової, введення спеціалізацій, гармонізацію освітніх і професійних стандартів, підвищення кваліфікації викладацького складу та інтеграцію міжнародних акредитаційних вимог. Визначено, що реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, формуванню їхньої професійної зрілості та здатності ефективно діяти в умовах соціальної нестабільності. Сформовано висновки про те, що фундаментальна професійна підготовка соціальних працівників є стратегічним чинником розвитку соціальної політики держави, а її модернізація повинна здійснюватися на основі поєднання національних пріоритетів і глобальних освітніх стандартів.

Ключові слова: фундаментальна професійна підготовка, соціальна робота, зарубіжний досвід, компетентнісний підхід, освітні стандарти, рекомендації, заклади вищої освіти.

¹ Викладач, Яготинський інститут Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», <https://orcid.org/0000-0002-5515-0482>

Recommendations on the implementation of effective programs of fundamental professional training of social workers in higher educational institutions of Ukraine based on foreign experience

Abstract. The article analyzes the current state, trends and problems of professional training of social workers in higher education institutions of Ukraine in the context of leading foreign experience. It is determined that social transformations, military challenges and post-war recovery processes actualize the need for the implementation of effective programs of fundamental professional training, focused on competency-based, practice-oriented and interdisciplinary approaches. It was found that in Ukraine, despite the expansion of the network of educational programs in the specialty 231 "Social Work", there are systemic difficulties associated with insufficient practical orientation of training, inconsistency between educational and professional standards, limited use of innovative methods and outdated content of individual disciplines. The leading models of training of social workers in foreign countries - non-university, mixed and university - are considered and their structural features, the degree of integration of theory and practice, the system of regulatory mechanisms and quality standards are characterized. It is proved that successful educational systems are based on a combination of academic fundamentals, practical training, research activities and professional ethics.

Based on the comparative analysis, conclusions were drawn regarding the need for a comprehensive update of Ukrainian programs of professional training of social workers, in particular through the expansion of the practice-oriented component, the introduction of specializations, the harmonization of educational and professional standards, advanced training of teaching staff and the integration of international accreditation requirements. It was determined that the implementation of the proposed recommendations will contribute to improving the quality of training of future social workers, the formation of their professional maturity and the ability to act effectively in conditions of social instability. The conclusions were drawn that the fundamental professional training of social workers is a strategic factor in the development of the state's social policy, and its modernization should be carried out on the basis of a combination of national priorities and global educational standards.

Keywords: fundamental professional training, social work, foreign experience, competency-based approach, educational standards, recommendations, higher education institutions.

Вступ

Постановка проблеми. У контексті сучасних соціальних трансформацій, зростання складності соціальних проблем та запровадження принципів сталого розвитку, особливої актуальності набуває якісна фундаментальна професійна підготовка соціальних працівників, здатних ефективно діяти в умовах динамічного суспільного середовища. Разом з тим, в освітній системі України досі спостерігається брак цілісних, науково обґрунтованих програм підготовки соціальних фахівців, які б поєднували глибоку теоретико-методологічну базу з міждисциплінарною інтеграцією, інноваційними освітніми технологіями та орієнтацією на формування універсальних компетентностей.

Наявні освітні практики нерідко залишаються фрагментарними, а їх зміст надмірно прикладним, що унеможливорює належну фундаменталізацію знань і навичок, знижує рівень професійної автономії випускників, обмежує їх здатність до самостійного вирішення складних соціальних завдань. У той же час провідні країни Європейського Союзу, США, Канада, Велика Британія та інші мають розвинуті моделі підготовки соціальних працівників, які базуються на сучасних підходах до інтеграції науки й практики, цифровізації навчального процесу, розвитку дослідницьких умінь і формуванні етичної свідомості як складника професійної зрілості.

Проблема полягає в тому, що в Україні відсутній механізм системної адаптації і впровадження ефективного зарубіжного досвіду у сфері підготовки соціальних працівників, зокрема, у частині фундаменталізації освітнього змісту, методичного супроводу, міждисциплінарності, кадрового забезпечення та оцінювання результатів навчання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення та критичного аналізу зарубіжних моделей професійної освіти соціальних працівників з метою розроблення комплексних рекомендацій щодо впровадження ефективних програм фундаментальної професійної підготовки в українських закладах вищої освіти, що відповідатимуть викликам часу та потребам соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному науковому дискурсі спостерігається посилена увага до питань удосконалення змісту й організації професійної підготовки соціальних працівників, що зумовлено як трансформаціями соціального середовища, так і потребою у формуванні фахівців нового типу, здатних до критичного аналізу, етичної відповідальності та інноваційної діяльності. У дослідженнях Т. Семигіної проаналізовано інституційні аспекти розвитку освітніх програм у сфері соціальної роботи в Україні, розглянуто виклики, спричинені воєнним станом, охарактеризовано адаптивні механізми вищої соціальної освіти та доведено необхідність її стратегічного оновлення. Я. Юрків у своєму фундаментальному дисертаційному дослідженні з'ясував структурні та змістові основи професійної підготовки фахівців до роботи з уразливими групами, що є релевантним у контексті формування міждисциплінарних і гуманістичних засад фундаментальної підготовки. Іноземні автори, зокрема В. Archer-Kuhn, розглядає вплив глобальних кризових викликів (зокрема пандемії COVID-19) на зміну форматів соціально-педагогічної підготовки, акцентуючи на інноваційності, цифровізації та практикоорієнтованості навчального процесу. У міжнародному контексті визначальну роль відіграють «Глобальні стандарти соціальної роботи», які окреслюють рамкові вимоги до змісту, методології та оцінювання освітніх програм у сфері соціальної роботи. Таким чином, на основі проведеного аналізу наукових джерел і сучасних освітніх практик виразно окреслюється науково-прикладна проблема, яка потребує визначення рекомендацій щодо впровадження ефективних програм фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти України з урахуванням провідного зарубіжного досвіду.

Мета статті – обґрунтувати та розробити рекомендації щодо впровадження ефективних програм фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти України з урахуванням провідного зарубіжного досвіду.

Результати

Сучасні суспільні трансформації, спричинені як глобальними викликами, так і внутрішніми реформами соціальної сфери, зумовлюють потребу у підготовці фахівців соціальної роботи на якісно новому рівні. Особлива роль у цьому процесі належить закладам вищої освіти (ЗВО), які виступають провідними інституціями. В Україні впродовж останніх років спостерігається інтенсивний розвиток освіти у сфері соціальної роботи: за даними на 2024 рік підготовку за спеціальністю 231 «Соціальна робота» здійснюють 127 ЗВО, у межах яких реалізується понад 416 освітніх програм різних рівнів [6].

Наведені показники свідчать про значне зростання попиту на кваліфікованих фахівців соціальної роботи, здатних ефективно реагувати на складні соціальні виклики в умовах військового стану та післявоєнної відбудови. Разом із тим, результати аналітичного огляду чинних освітніх програм засвідчують низку системних проблем, що стримують підвищення якості фахової підготовки. Серед основних – застарілість змісту навчальних планів, обмежене впровадження інноваційних освітніх технологій,

використання застарілої навчальної літератури та нормативної бази, а також недостатній рівень практикоорієнтованої складової у підготовці здобувачів [6].

Виявляється також невідповідність між компетентнісним профілем, що передбачається освітніми стандартами, та реальними вимогами практики соціальної роботи, що зумовлює утруднення професійної адаптації випускників. У цьому контексті набуває особливої актуальності дослідження провідного зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників, з метою його адаптації до українських реалій.

Зарубіжні країни напрацювали значний і різноманітний досвід професійної підготовки соціальних працівників, у межах якого сформовано декілька моделей професійної освіти, що відображають як культурно-історичні особливості розвитку національних систем освіти, так і специфіку запитів соціальної сфери. Науковці виокремлюють щонайменше три основні моделі підготовки фахівців соціальної роботи.

Позауніверситетська модель реалізується в Австрії, Німеччині, Франції та інших країнах континентальної Європи. Її сутність полягає в організації навчання у спеціалізованих коледжах, інститутах або професійно-орієнтованих навчальних центрах, що функціонують поза системою класичних університетів. Такий підхід акцентує увагу на прикладному характері підготовки та тісному зв'язку з практикою соціальної роботи [2].

Змішана модель, характерна для таких країн, як Чехія, Польща, Норвегія, передбачає співіснування університетських освітніх програм з позауніверситетськими формами професійного навчання. Така система дозволяє забезпечити гнучкість освітніх маршрутів, адаптацію до регіональних потреб та інтеграцію різних форм фахової підготовки, що створює додаткові можливості для професійного розвитку майбутніх соціальних працівників.

Університетська модель реалізується у Великій Британії, США, Швеції, Україні та низці інших держав і передбачає здійснення професійної підготовки соціальних працівників виключно або переважно в межах закладів вищої освіти за рівнями бакалаврату, магістратури, а в окремих випадках – і докторантури. Така модель характеризується глибоким академічним підґрунтям, науковою рефлексією практики, широким використанням міждисциплінарного підходу та розвитком дослідницьких компетентностей [2].

Незважаючи на структурну розмаїтість зазначених моделей, для сучасного етапу розвитку професійної освіти соціальних працівників у світі характерна низка спільних тенденцій. Серед них – забезпечення наступності між освітніми рівнями (від базового до післядипломного), інтеграція формальної та неформальної освіти, а також активне залучення до освітнього процесу ключових стейкхолдерів – представників професійних асоціацій, роботодавців, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та отримувачів соціальних послуг.

Ключовою характеристикою систем підготовки соціальних працівників у провідних країнах світу є впровадження компетентнісного підходу, що забезпечує відповідність освітніх програм затвердженим професійним стандартам. Такий підхід передбачає інтеграцію знань, умінь, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності в динамічному соціальному середовищі. Освітній процес орієнтовано не лише на академічне засвоєння дисциплін, а й на формування професійної ідентичності соціального працівника через практичне навчання, етичну рефлексію, інтердисциплінарну підготовку та розвиток критичного мислення.

Водночас розроблено низку міжнародно визнаних нормативних документів, які слугують орієнтирами для освітніх інституцій, що здійснюють підготовку фахівців соціальної роботи. Одним із таких є Глобальні стандарти соціальної роботи у сфері

освіти та підготовки кадрів (IFSW/IASSW, 2020), які визначають базові принципи, структуру, зміст і умови реалізації освітніх програм соціальної роботи [4]. У зазначеному документі особливий акцент зроблено на забезпеченні єдності основоположних цінностей соціальної роботи (соціальна справедливість, повага до людської гідності, захист прав людини тощо) з високою якістю навчального процесу в контексті культурного, соціального та політичного різноманіття.

Одним із визначальних положень Глобальних стандартів є визнання необхідності створення регуляторних механізмів для забезпечення якості підготовки. Зокрема, акредитація освітніх програм, функціонування професійних організацій і наявність етичних кодексів є обов'язковими елементами ефективного регулювання професії соціального працівника. У низці країн (США, Канада, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія, держави ЄС тощо) нормативно встановлено, що мінімальним освітнім рівнем для допуску до практики є ступінь бакалавра соціальної роботи, при цьому сама професійна діяльність підлягає законодавчому регулюванню (через системи ліцензування, реєстрації, моніторингу та професійної відповідальності) [4].

Запровадження таких регуляторних механізмів виконує подвійну функцію: по-перше, обмежує можливість здійснення соціальної роботи особами без відповідної професійної кваліфікації, а по-друге – гарантує дотримання стандартів якості надання соціальних послуг, забезпечуючи захист інтересів отримувачів допомоги. У зв'язку з цим, в освітніх системах більшості країн світу спостерігається чітка узгодженість між програмами професійної підготовки, вимогами ринку праці та національними або міжнародними кваліфікаційними рамками. Наприклад, у країнах Європейського Союзу професійні кваліфікації соціальних працівників гармонізовано відповідно до Європейської рамки кваліфікацій (EQF), що забезпечує прозорість і порівнюваність рівнів підготовки. У США освітні програми проходять акредитацію згідно зі стандартами CSWE EPAS (Educational Policy and Accreditation Standards), які визначають перелік ключових професійних компетентностей, необхідних для успішної практики соціальної роботи.

Таким чином, міжнародна практика переконливо свідчить про те, що нормативне забезпечення, наявність акредитаційних процедур, дотримання етичних норм і професійних стандартів виступають ключовими передумовами формування ефективної системи підготовки соціальних працівників. Така система має бути зорієнтована на задоволення потреб суспільства, захист прав людини та гарантування якості соціальних послуг [4].

У контексті реалізації вищезазначених стандартів актуалізується аналіз змістовного та організаційного наповнення освітніх програм соціальної роботи в зарубіжних країнах, який демонструє високий ступінь інтеграції теоретичних знань і практичних навичок. Особливістю таких програм є їхня структурна збалансованість, гнучкість освітніх траєкторій та відповідність актуальним викликам професійної діяльності.

Зокрема, результати порівняльного аналізу навчальних планів провідних країн Заходу – США, Канади, Великої Британії, Німеччини – дозволяють виокремити кілька ключових ознак. Передусім, йдеться про високий відсоток практичної складової в освітньому процесі: в програмах бакалаврату на практичне навчання припадає від 20 до 30% загального обсягу, тоді як у програмах магістерського рівня цей показник може сягати до 50% [2, С. 56].

Практична підготовка в межах зазначених програм не є формальним елементом, а розглядається як невід'ємна частина навчального процесу, інтегрована у структуру дисциплін і поступово ускладнена за змістом відповідно до рівня професійної зрілості студентів. У старших курсах нарощується обсяг та складність завдань, що виконуються

в умовах реальної соціальної практики, що дозволяє майбутнім фахівцям адаптуватися до професійного середовища.

Крім того, відповідно до вимог міжнародних акредитаційних організацій, наприклад у США, освітні програми зобов'язані забезпечити проходження студентами значної кількості годин практики під супервізією у реальних соціальних установах. За рекомендаціями Глобальних стандартів соціальної роботи в освіті, щонайменше 25% програми має бути присвячено практичній складовій. У цьому документі практика визначається як «критичний компонент професійної освіти соціальної роботи», що має бути структурно інтегрованим у навчальний план і забезпечувати не лише розвиток професійних умінь, а й формування етичної свідомості, рефлексивного мислення та готовності до роботи з вразливими категоріями населення [4].

Крім того, важливою складовою якісної підготовки соціальних працівників у зарубіжних освітніх системах є сучасність та актуальність змісту навчальних програм, що досягається завдяки їх постійному оновленню відповідно до новітніх наукових підходів, суспільних трансформацій і соціальних викликів. Такий динамізм є однією з ключових ознак конкурентоспроможних програм, які готують фахівців до роботи в умовах зростаючої складності соціального середовища.

Аналіз навчальних планів провідних освітніх інституцій засвідчує включення до обов'язкових дисциплін актуальних тем, які відповідають сучасним викликам, зокрема, курси з травма-орієнтованої соціальної роботи, психосоціального супроводу, роботи з ветеранами, технологій цифрової соціальної роботи. Особлива увага приділяється підготовці до роботи з психічним здоров'ям, синдромом посттравматичного стресового розладу (PTSD), підтримці сімей переміщених осіб, що забезпечує релевантність програм потребам реальних цільових груп.

У результаті такого змістового оновлення здобувачі освіти опановують сучасні методики соціального втручання, зокрема когнітивно-поведінкову терапію, підходи до подолання травматичного досвіду, техніки роботи з громадами, а також цифрові інструменти соціальної роботи, що формує у студентів адаптивність, професійну мобільність і міждисциплінарну компетентність, необхідну для функціонування у сфері, що постійно змінюється.

Крім того, міжнародна практика демонструє гнучкість освітніх систем до надзвичайних ситуацій, таких як пандемія COVID-19 чи військові кризи. Такі обставини стимулювали розвиток інноваційних форм навчання – онлайн-симуляцій, змішаного навчання, сервіс-лернінгу, які оперативно інтегруються в освітній процес і підвищують його ефективність [5, С. 489].

У безпосередньому зв'язку з оновленням змісту перебуває практика спеціалізації та варіативності навчальних траєкторій, яка є характерною рисою зарубіжної професійної освіти у сфері соціальної роботи. На відміну від української моделі, зорієнтованої переважно на універсалізм підготовки, у багатьох країнах світу на старших курсах студентам надається можливість обирати профільну спеціалізацію відповідно до майбутньої сфери професійної діяльності [2].

Так, у магістерських програмах США та Великої Британії здобувачі мають можливість обрати траєкторію, наприклад, у сфері роботи з дітьми та сім'ями, клінічної соціальної роботи, управління соціальними службами, чи соціального супроводу громад. Така модель дозволяє сформувати поглиблені професійні компетентності у вибраній галузі, водночас забезпечуючи універсальний фаховий базис – знання, навички та цінності, необхідні для реалізації професійної діяльності на різних рівнях: індивідуальному, груповому, громадському та макросоціальному.

Наступним ключовим компонентом ефективних зарубіжних програм підготовки соціальних працівників є розвиток дослідницьких навичок та критичного мислення. Сучасна міжнародна освітня парадигма у сфері соціальної роботи передбачає

формування у здобувачів здатності до рефлексивного осмислення соціальних явищ, самостійного аналізу ситуацій та впровадження практики, заснованої на доказах (evidence-based practice). Цьому сприяє включення до навчальних планів таких курсів, як методологія соціальних досліджень, аналіз даних, оцінка соціальних програм, дослідницький практикум тощо [4].

Студенти активно залучаються до реалізації емпіричних досліджень, розробки індивідуальних та групових проєктів, що не лише поглиблює їхню обізнаність у сучасній науці, а й формує навички критичного оцінювання інформації та використання наукових даних для обґрунтування професійних рішень. Відповідно до Глобальних стандартів освіти у сфері соціальної роботи, навчання має спиратися на сучасні наукові знання, а викладачі – впроваджувати у викладання результати актуальних досліджень [4]. Такий підхід забезпечує формування фахівців, здатних не лише надавати допомогу, а й аналізувати, оцінювати та трансформувати соціальні практики відповідно до науково обґрунтованих підходів.

Ще одним критичним чинником якості освітнього процесу є ресурсне забезпечення та якісний викладацький склад, що розглядається міжнародною спільнотою як основа стійкості та ефективності підготовки соціальних працівників. У закордонних університетах функціонують чітко визначені вимоги до науково-педагогічних працівників: вони мають володіти не лише академічними кваліфікаціями, але й практичним досвідом у сфері соціальної роботи, що забезпечує зв'язок між теорією та практикою, наближеність освітнього контенту до реальних умов соціального функціонування.

Крім того, у межах зарубіжних програм активно впроваджується модель партисипативної освіти, що передбачає участь стейкхолдерів у навчальному процесі: досвідчені соціальні працівники виконують функції супервізорів, роботодавці залучаються до проведення гостьових лекцій, а представники громад виступають носіями практичного запиту на підготовку кадрів. Особливої уваги заслуговує практика залучення до освітнього процесу отримувачів соціальних послуг (service users): наприклад, у Великій Британії особи з досвідом взаємодії з соціальними службами беруть участь у роботі дорадчих рад програм, у тренінгах, що сприяє формуванню емпатії, професійної чутливості й етичної відповідальності у студентів.

Також надзвичайно важливим компонентом є матеріально-технічне забезпечення, яке вважається стандартом якості у провідних освітніх системах. Навчальні лабораторії, тренінгові центри, симуляційні кімнати для моделювання ситуацій, вільний доступ до електронних бібліотек та інтернет-ресурсів – усе це створює сприятливе середовище для професійного становлення студентів. Відповідно до Глобальних стандартів, освітні програми повинні володіти достатніми ресурсами, автономією в управлінні та стабільною інституційною підтримкою (зокрема, функціонування окремих факультетів/кафедр, наявність фондів для досліджень, фінансування академічної мобільності тощо) [4].

У зв'язку з цим, можна констатувати, що зарубіжна практика професійної підготовки соціальних працівників демонструє високий рівень комплексності, гнучкості та інноваційності. Системи освіти, побудовані на компетентнісних засадах, тісно інтегрують практичну складову, пропонують спеціалізацію, формують дослідницькі вміння та орієнтовані на багаторівневу участь усіх суб'єктів освітнього процесу. Такий досвід становить важливу методологічну і практичну основу для вдосконалення підготовки фахівців соціальної роботи в Україні з урахуванням міжнародних стандартів і національного контексту.

Разом із тим, аналіз поточної ситуації в українській системі вищої освіти засвідчує, що адаптація означених підходів потребує глибшого осмислення та системних змін. Незважаючи на певні позитивні зрушення, в Україні система професійної підготовки

соціальних працівників і надалі перебуває в стадії становлення та стандартизації, що супроводжується рядом суперечностей. Як зазначалося, кількість освітніх програм та закладів вищої освіти (ЗВО), що здійснюють підготовку за спеціальністю «Соціальна робота», зростає. Одним із кроків на шляху до уніфікації змісту освіти стало оновлення стандартів вищої освіти для освітніх ступенів бакалавра та магістра, затверджених наказом МОН України № 1495 від 30.12.2021 р. Вони задекларували впровадження компетентнісного підходу та орієнтацію на європейські стандарти підготовки фахівців.

Водночас результати аналітичних досліджень демонструють низку системних невідповідностей між різними рівнями нормативних документів: освітні стандарти, професійні стандарти і стандарти соціальних послуг в Україні залишаються неузгодженими, що унеможлиблює комплексну підготовку фахівців відповідно до реальних запитів ринку праці. Як зазначає Т. Семигіна, наявність затверджених професійних стандартів для близько 25 посад у сфері соціальної роботи станом на 2024 рік не супроводжується їх відображенням у змісті навчальних програм. Як наслідок, випускники, здобуваючи диплом, не завжди володіють тими прикладними компетентностями, які очікують від них роботодавці. З іншого боку, окремі програми переважані теоретичним матеріалом, що має обмежений практичний потенціал [5].

Ці диспропорції посилюються через застарілий зміст та методи викладання. Так, як показано у дослідженні Т. Семигіної, значна частина українських навчальних планів потребує перегляду: вони містять теми, що втратили актуальність, спираються на нечинні нормативні акти та використовують підручники, які не відповідають сучасним науковим підходам [6]. Хоча чинні стандарти МОН передбачають оновлення навчального контенту, на практиці процес перегляду навчальних дисциплін (syllabus) здійснюється повільно, що знижує адаптивність системи освіти до динаміки соціальних змін.

До проблем організації навчального процесу слід також віднести обмежений рівень практичної орієнтації освітніх програм. Значна частина викладацького складу має переважно академічний, а не прикладний досвід, що ускладнює реалізацію практикоорієнтованого навчання. Практична підготовка студентів, яка є обов'язковим елементом за міжнародними стандартами, часто зводиться до короткотривалих, формальних стажувань без глибокого занурення у професійну діяльність. У той час як у зарубіжних програмах студенти соціальної роботи проходять сотні годин польової практики під супервізією, українські здобувачі вищої освіти на бакалаврському рівні можуть мати лише декілька тижнів практики за весь період навчання [6].

Окремо слід відзначити консерватизм педагогічних підходів, що домінують в українській вищій школі. Залишається актуальною проблема відсутності інтерактивних методів навчання, таких як case-study, моделювання, симуляції, навчальні ігри, міждисциплінарні семінари. Основна форма викладання – лекційно-аудиторна, що обмежує розвиток критичного мислення та здатності до самостійного прийняття рішень.

Виклики пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні також загострили проблеми організації якісного навчального процесу. Попри перехід на дистанційне навчання, не всі заклади змогли забезпечити його ефективну реалізацію. Разом із тим, зазначені кризи сприяли появі окремих інноваційних практик: залучення студентів до волонтерської діяльності, організація онлайн-семінарів у співпраці із зарубіжними колегами, використання цифрових інструментів. Проте ці ініціативи наразі мають фрагментарний і несистемний характер [3, С. 1015].

Порівняльний аналіз українських та зарубіжних підходів до професійної підготовки соціальних працівників надає можливість окреслити низку структурно-організаційних, змістових та методичних аспектів, які потребують вдосконалення в

національній освітній системі. На основі співставлення можна виокремити кілька ключових розбіжностей.

Найбільш вираженою відмінністю між українськими та зарубіжними програмами є обсяг і якість практичної складової. Як відомо, у провідних країнах світу до 30–50% програми навчання на бакалавраті або магістратурі з соціальної роботи становлять практичні заняття, стажування та супервізійна робота з клієнтами. У вітчизняних програмах ця частка значно нижча, а сама практика нерідко обмежується короткостроковими або формалізованими елементами. У результаті формується розрив між теоретичною підготовкою студентів і їх здатністю до реального застосування знань у професійній діяльності.

Крім того, українські освітні програми соціальної роботи здебільшого є уніфікованими і не передбачають чітко виражених спеціалізацій, окрім незначної варіативності у вибіркових дисциплінах (напр., «соціальна педагогіка», «соціально-психологічна реабілітація»), що знижує здатність випускників ефективно працювати з окремими цільовими групами – особами з інвалідністю, ветеранами, внутрішньо переміщеними особами, сім'ями у кризі тощо. Натомість у зарубіжних програмах (зокрема в США та Великій Британії) на етапі магістратури або старших курсів бакалаврату студенти мають можливість обирати чітку спеціалізацію, що дозволяє поглиблювати професійні компетентності відповідно до майбутньої сфери практики [2].

Закордонні навчальні плани виявляють високу адаптивність до новітніх соціальних викликів (міграційні кризи, воєнні конфлікти, пандемії, цифровізація). Так, ще до 2022 року в багатьох університетах ЄС та Північної Америки було впроваджено курси з травма-орієнтованої соціальної роботи, роботи з ветеранами, підтримки психічного здоров'я, соціального супроводу в умовах кризових ситуацій. В Україні ж впровадження подібних дисциплін почалося лише після початку повномасштабної війни, попри те, що об'єктивна потреба в цих знаннях існувала раніше [1, С. 135]. Іноземний досвід свідчить про необхідність інтеграції сучасних тем, таких як PTSD, робота з переміщеними особами, кризові інтервенції тощо.

Позитивним зрушенням в Україні є запровадження оновлених стандартів вищої освіти для спеціальності «Соціальна робота», що орієнтовані на компетентнісний підхід. Проте, як зазначає Т. Семигіна, спостерігається дисбаланс між освітніми, професійними стандартами та стандартами соціальних послуг, що перешкоджає узгодженій підготовці кадрів [1]. Окрім цього, механізми моніторингу якості залишаються формальними: НАЗЯВО здійснює акредитацію програм, але без широкого залучення професійної спільноти та зовнішніх рецензентів, як це практикується у розвинених країнах. Міжнародна практика натомість передбачає активну участь професійних асоціацій, зовнішніх експертів і представників стейкхолдерів у процесах оцінювання якості освіти [4].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що українська система професійної підготовки соціальних працівників уже зробила важливі кроки на шляху до відповідності міжнародним підходам, насамперед у впровадженні компетентнісного підходу, оновленні освітніх стандартів та розширенні мережі ЗВО. Водночас залишається низка невирішених проблем, що обмежують ефективність підготовки: недостатній обсяг практичної складової, відсутність спеціалізацій, відставання змісту програм від сучасних викликів, а також низький рівень узгодженості нормативної бази та слабка система контролю якості.

На основі проведеного огляду зарубіжного досвіду та аналізу стану вітчизняної системи підготовки соціальних працівників, доцільним вбачається сформулювати низку стратегічно важливих напрямів удосконалення освітніх програм, що реалізуються у закладах вищої освіти України. Передусім нагальною є потреба у суттєвому розширенні практикоорієнтованої складової навчання. З огляду на міжнародні рекомендації,

зокрема Глобальні стандарти освіти і підготовки з соціальної роботи, частка практики у структурі програми має становити щонайменше 25–30% загального обсягу, що передбачає довготривале проходження стажування в умовах функціонування реальних соціальних установ – державних, громадських або комунальних – під супервізією кваліфікованих фахівців [4]. Варіативність і багатовимірність практичного досвіду студентів має забезпечуватися за рахунок їх залучення до роботи з різними категоріями клієнтів, участі в міждисциплінарних командах, виконання реальних професійних завдань, що, у свою чергу, потребує укладання закладами вищої освіти угод із розширеним колом партнерів у соціальній сфері. Важливим аспектом є також розробка уніфікованих керівництв із проходження практики, визначення критеріїв її оцінювання, а також організація зворотного зв'язку із базами практики. Така система сприятиме формуванню готовності випускників до ефективної професійної діяльності відразу після завершення навчання.

Ще одним критичним напрямом удосконалення є регулярна актуалізація змісту освітніх програм із урахуванням новітніх теоретичних підходів, емпіричних досліджень і соціальних викликів. Аналіз чинних навчальних планів виявляє необхідність вилучення застарілих тем і неактуальної літератури, натомість доцільно інтегрувати курси, присвячені проблематиці психосоціальної травми, посттравматичного стресового розладу, медико-соціальної реабілітації, цифрових технологій у соціальній роботі, роботі з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами, запобіганню насильству, гендерночутливим практикам тощо. Практика провідних країн засвідчує, що включення таких тематичних модулів істотно підвищує релевантність підготовки соціальних працівників до потреб сучасного суспільства. Водночас викладання базових дисциплін, таких як теорія соціальної роботи, методи інтервенцій, соціальна політика, має бути збагачене сучасними емпіричними кейсами, результатами міжнародних досліджень, ознайомленням із глобальними етичними принципами, Цілями сталого розвитку ООН, а також аналізом ефективних практик соціального втручання в різних країнах. Не менш важливою є інтеграція англійської мови до навчального процесу, що сприятиме формуванню у студентів навичок роботи з академічною літературою, орієнтації у світових трендах соціальної роботи та розвитку професійної іншомовної комунікації.

Важливим кроком у напрямі модернізації фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників в Україні має стати запровадження варіативності освітніх траєкторій та спеціалізацій. На рівні магістерських програм, а за можливості – і на старших курсах бакалаврату, доцільно передбачити можливість обрання студентами профільних напрямів професійної підготовки, що дозволить поєднати єдиний фундаментальний базис з поглибленим опануванням певної сфери практики. Такий підхід широко реалізується у провідних зарубіжних освітніх системах і передбачає надання студентам спільного ядра загальних професійних компетентностей із одночасною можливістю здобуття спеціалізованих знань, наприклад, у межах таких напрямів як «клінічна соціальна робота», «соціальна робота з дітьми та сім'ями», «психосоціальна підтримка в громаді», «соціальна політика і менеджмент» тощо [6]. Впровадження такої моделі дозволить підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці, забезпечити їхню відповідність потребам конкретних секторів соціальної роботи (служби у справах дітей, медико-соціальні заклади, центри реабілітації, військові шпиталі, НУО тощо), а також сприятиме зміцненню зв'язку між освітою та професійною практикою. Для цього необхідно розробити типові варіативні модулі, визначити зміст спеціалізацій за участі роботодавців і практиків, водночас зберігаючи єдині стандарти базової професійної підготовки, що уможливають ідентифікацію випускника як соціального працівника з універсальним профілем.

Не менш важливою є гармонізація освітніх стандартів із професійними вимогами та нормативами у сфері надання соціальних послуг. У сучасних умовах в Україні спостерігається нормативна розбалансованість: державні стандарти вищої освіти, професійні стандарти для посад соціальної сфери та стандарти соціальних послуг функціонують переважно автономно і без належної узгодженості. Така ситуація ускладнює підготовку фахівців, здатних ефективно виконувати професійні функції відповідно до вимог реального соціального середовища. Розв'язання цієї проблеми потребує координації зусиль між Міністерством освіти і науки України, Міністерством соціальної політики, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, академічною спільнотою та представниками ринку праці. Доцільним є проведення комплексного аналізу наявних розбіжностей та оновлення відповідних нормативних актів таким чином, щоб освітні результати навчання відповідали компетентнісному профілю, що закладений у професійних стандартах. Наприклад, якщо у професійному стандарті соціального працівника визначено вимогу володіння навичками документації випадку, міжвідомчої координації, кризового втручання – відповідні результати мають бути включені до освітньої програми та підкріплені відповідними навчальними дисциплінами.

У межах гармонізації стандартів важливо також запровадити дієві механізми верифікації професійної кваліфікації випускників. Зокрема, з урахуванням зарубіжного досвіду, доцільним є впровадження моделі післядипломної сертифікації або ліцензування соціальних працівників, яка передбачатиме складання стандартизованого іспиту, захист професійного портфоліо або проходження супервізійного супроводу. Така система не лише сприятиме підвищенню якості кадрового потенціалу в соціальній сфері, а й закріпить офіційний статус професії, посилить етичну відповідальність фахівців і мотивуватиме ЗВО до підвищення якості освітніх програм відповідно до сертифікаційних вимог. Упровадження інституту професійного регулятора, наділеного повноваженнями щодо підтвердження кваліфікації, моніторингу дотримання етичних норм і забезпечення неперервного професійного розвитку, відповідає кращим практикам країн ЄС, США, Канади, Австралії та може стати потужним чинником інституційного зміцнення соціальної роботи в Україні.

Одним із ключових чинників забезпечення якості професійної підготовки соціальних працівників є посилення професіоналізації викладацького складу та удосконалення методів навчання. Без висококваліфікованих і мотивованих педагогічних кадрів неможливо реалізувати якісну освітню програму, орієнтовану на сучасні виклики професійної практики. У цьому контексті важливо створити ефективну систему підвищення кваліфікації викладачів, яка передбачатиме стажування в практичних соціальних установах, участь у міжнародних академічних обмінах, проходження тренінгів з методики викладання дорослих, зокрема з акцентом на практикоорієнтовані підходи. Викладачі мають бути не лише теоретично підготовленими, але й володіти актуальним практичним досвідом, що може забезпечуватись через їхню співпрацю з організаціями соціального захисту, участь у проектах соціальної підтримки, консультаційній діяльності, а також через формування індивідуальної професійної траєкторії, яка поєднує академічну та практичну складові. При формуванні кадрового складу доцільно надавати перевагу кандидатам, які мають не лише науковий ступінь, а й досвід безпосередньої роботи у сфері соціальної роботи. Водночас слід активно впроваджувати інноваційні методики навчання, такі як кейс-метод, рольові ігри, симуляції клієнтських ситуацій, метод сервіс-лернінгу, що базується на залученні студентів до волонтерської діяльності з одночасним рефлексивним аналізом професійного досвіду. Зазначений підхід уже був успішно апробований в українських умовах, зокрема у 2022 році в контексті кризової підтримки внутрішньо переміщених осіб [6]. Важливо також використовувати потенціал цифрових технологій

у процесі підготовки: онлайн-симуляції, віртуальні клієнтські кейси, платформи масових відкритих онлайн-курсів (МООС) від провідних університетів світу можуть істотно розширити спектр професійних компетентностей здобувачів освіти.

Важливим напрямом розвитку є поглиблення міжнародної інтеграції освітніх програм та обмін досвідом. Залучення зарубіжного інституційного й педагогічного потенціалу дозволяє безпосередньо імплементувати в освітній процес кращі світові практики. У цьому контексті доцільно розвивати програми академічної мобільності, що передбачають обміни студентів і викладачів, участь у міжнародних навчальних проектах, літніх школах і тематичних семінарах, які реалізуються спільно з іноземними університетами. Позитивний приклад такої взаємодії було продемонстровано під час повномасштабної війни – зокрема, у рамках серій семінарів за участю українських і американських науковців, присвячених підтримці українських фахівців соціальної сфери. Університетам України варто не лише продовжити подібну діяльність, а й інституціоналізувати її, наприклад, через створення постійних міжнародних освітніх платформ або укладення довгострокових угод про партнерство. Важливим інструментом підвищення довіри до українських освітніх програм є проходження ними міжнародної акредитації, зокрема відповідно до стандартів Європейської асоціації шкіл соціальної роботи (EASSW), що стимулюватиме дотримання високих академічних і професійних вимог.

Поряд із цим важливо забезпечити участь широкого кола стейкхолдерів у формуванні та періодичному оновленні освітніх програм. Практика створення дорадчих рад за участю представників роботодавців, громадських організацій, клієнтських спільнот і органів соціального захисту відповідає міжнародним підходам до децентралізованого освітнього управління та сприяє формуванню навчального контенту, що є чутливим до актуальних потреб і запитів практики. Участь таких стейкхолдерів дозволяє зібрати зворотний зв'язок щодо якості підготовки випускників, визначити актуальну тематику курсових і дипломних досліджень, а також залучити представників практики до процесу підсумкової атестації студентів. Дана інтеграція академічного і практичного середовищ підвищує адаптивність освітніх програм, забезпечує їхню релевантність і гнучкість щодо змін соціального ландшафту.

Необхідним компонентом вдосконалення системи підготовки соціальних працівників є впровадження регулярного моніторингу та оцінювання ефективності освітніх програм, що може включати опитування випускників щодо рівня їхньої професійної підготовки, зворотний зв'язок від роботодавців, аналіз кар'єрного розвитку випускників, а також відстеження успішності складання сертифікаційних іспитів (у разі їх запровадження). За результатами моніторингу освітні програми повинні гнучко коригуватися. Крім того, доцільним є застосування механізмів зовнішнього оцінювання якості освітніх програм, зокрема залучення незалежних експертів, у тому числі з інших університетів або зарубіжних академічних інституцій, для рецензування навчальних планів, навчально-методичних матеріалів та процедур оцінювання результатів навчання. Тому зовнішній аудит дозволяє ідентифікувати системні недоліки, забезпечити об'єктивність оцінки й сформулювати рекомендації для подальшого розвитку освітніх програм на засадах академічної доброчесності, доказовості та міжінституційної взаємодії.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід констатувати, що впровадження окреслених рекомендацій щодо вдосконалення фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників в Україні є не лише бажаним, але й вкрай необхідним з огляду на сучасні суспільні трансформації та зростаючі соціальні виклики. Імплементация запропонованих змін — зокрема, розширення практикоорієнтованої складової, актуалізація змісту освітніх програм, розвиток спеціалізацій, професіоналізація викладацького складу, залучення стейкхолдерів до формування

навчального процесу, розбудова механізмів моніторингу якості та посилення міжнародної інтеграції — дозволить суттєво підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців.

Висновки

На основі аналізу зарубіжного досвіду, визначено, що якісна фундаментальна освіта є ключовою передумовою професійної зрілості соціального працівника та його здатності здійснювати результативне соціальне втручання. Саме тому українські заклади вищої освіти повинні орієнтуватися на перевірені практики країн з розвинутою соціальною системою, адаптуючи їх до національного контексту. Системне оновлення змісту, запровадження інноваційних підходів до викладання, посилення взаємодії з практиками та громадами, а також створення умов для міжсекторальної співпраці формують основу для підготовки нового покоління фахівців, спроможних працювати в умовах високої соціальної динаміки.

Реалізація цих стратегічних напрямів вимагає підтримки на рівні державної політики, що має проявлятися як у нормативно-правовому супроводі, так і у ресурсному забезпеченні освітнього процесу. Водночас запропоновані заходи є інвестицією в якісний розвиток соціальної сфери, адже підготовка висококваліфікованих, компетентних і соціально відповідальних працівників є визначальним чинником підвищення спроможності держави адекватно відповідати на потреби вразливих верств населення, долати наслідки кризових ситуацій та забезпечувати сталий соціальний розвиток країни.

Список використаних джерел

1. Семігіна Т. Виклики підготовки дисертацій із соціальної роботи під час війни та нових соціальних реалій. Підготовка дисертацій в умовах воєнного стану: актуальні питання та шляхи їх вирішення. Міжнар. наук.-практ. конф. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 133–137.
2. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 606 с.
3. Archer-Kuhn B., Ayala J., Hewson J., Letkemann L. Canadian reflections on the Covid-19 pandemic in social work education: From tsunami to innovation. *Social Work Education*. 2020. Vol. 39(8). P. 1010–1018.
4. Global Standards for Social Work Education and Training. International Federation of Social Workers. 2020. URL: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
5. Semigina T. Analysis of Social Work Educational Programs in Ukraine: Institutional Aspect. *Social Work and Education*. 2024. № 4. С. 481–492.
6. Semigina T., Stoliaryk O., & Slozanska H. I. Preparing Ukrainian social workers: Adapting higher education to wartime requirements. In *Professional training of future specialists amidst modern realities*. 2025. Vol. 2, pp. 387–410.